

Мертонів шлях до Бога

ПЕТРО БАЛОГ

17 СЕРПНЯ 2024

Текст опублікований у книжці «Віра шукає розуміння», перевидання якої нещодавно побачило світ у видавництві «Кайрос».

Томас Мертон

Перові Томаса Мертона (1915–1968) належить приблизно 70 книжок. Але бестселером стала одна — автобіографія «Семярусна гора», яку він написав після Другої світової війни. Вона увійшла до списку найкращих книжок ХХ ст. за версією американського «Національного

оглядача», її переклали десятками мов (українською текст вийшов у видавництві «Свічадо»), її видавали й перевидавали. Автобіографія Мертона спричинила справжній фурор у християнських і не лише середовищах, спонукала молодих людей масово вступати до монастирів.

Що ж такого незвичайного в цій книжці? Кожен може оцінити її по-своєму, знайти там те, що торкне саме його. Можливо, у цьому й полягає секрет автобіографії Мертона: вона не для вузького кола читачів, а здатна промовляти до широкого загалу й кожному сказати щось, що він сприйме як близьке, що зворушить його розум і серце.

Зі сплетіння історій, які становлять композицію книжки, мені як читачеві й домініканцеві запав у серце тричастинний шлях, яким Мертон доходить до Бога, до віри в Нього, до Католицької Церкви, до чернечого покликання і, нарешті, до монастиря трапістів, тобто ордену, головна мета якого — споглядання Бога. Ці три частини не послідовні, а більшою мірою переплетені. Можна назвати їх трьома чинниками на дорозі Томаса Мертона до Бога.

***

Перший чинник — це книжки. Не відразу богословські чи духовні. Томас Мертон, який жив далеко від Бога й не дуже вірив у Нього — чи принаймні не переймався Ним, — читав, однак, різну літературу. І час від часу певні автори справляли на нього враження, змушували розмірковувати та ставити собі глибші запитання, або просто викликали захват. Це був, наприклад, Олдос Гакслі, якого ми найкраще знаємо за романом «Прекрасний новий світ», але Мертона він захопив філософською книжкою «Результати й засоби». У ній юнак побачив, що таке життєва мета і якими шляхами належить її досягати, дізнався про самозречення — аскетизм.

У романі Джеймса Джойса «Улісс», що описує один день у Дубліні, 16 червня 1904 р., Мертон прочитав про Католицьку Церкву, про священників, які жили та служили в місті, і про ідеї, зокрема католицькі, які тут домінували. Таким чином, автор, хоч сам не був відданим католиком, а зрештою й покинув Церкву, зацікавив нею Мертона, який раніше ставився до католицизму радше негативно. Напевно, свою роль відіграв великий вплив на Джойса Томи Аквінського (яким пізніше вельми захоплюватиметься Мертон) — і його ідеї якимось відбилися в «Уліссі».

Такі автори, як Етьєн Жільсон, Жак Марітен — філософи-неотомісти ХХ ст. — відкрили

молодому Томасові нові горизонти людської думки й філософії, уплетеної в християнську традицію. У книжці Жільсона «Дух середньовічної філософії» Мертон знайшов потужну католицьку концепцію Бога. Вона не була ідеалізована, як у деяких філософів, які уявляють Бога як неможливу й надідеальну Істоту, яка, отже, не може реально існувати (звідси народжуються різні форми атеїзму й відкидання такого «вигаданого» Бога). Жільсон реабілітував у свідомості Мертона ідею Бога, Який тепер постав не як далекий і неможливий, а як реальний і закономірний. Бог у католицькій концепції Жільсона виявився ясною, простою й точною ідеєю: як Буття, що не вимагає підтвердження ззовні чи причини для свого існування; як Той, Хто має цілковиту незалежність не лише щодо всього поза Собою, а й у Собі Самому.

З книжки Марітена «Мистецтво й схоластика» Мертон дізнався про значення мистецтва для християнської віри. Марітен називає мистецтво «чеснотою практичного інтелекту». Чеснота — це сила, завдяки якій можна здобути щастя, енергія, що спрямовує особу до гармонії, удосконалення й рівноваги, до єдності з Богом, Який і є нашим вічним миром та щастям.

Мертон зачитувався такими книжками, як «Сповідь» Августина, «Наслідування Христа» Томи Кемпійського, творами Йоана від Хреста, Терези Авільської, Бонавентури, Дунса Скота. Особливо багато він читав Тому Аквінського, перш за все його «Суму теології». Цей текст проходить золотою ниткою через усю «Семиярусну гору», на нього Мертон постійно покликається й ним увесь час захоплюється. Він дуже шанував також автобіографію Терези з Лізьє.

***

Другий чинник — видимі речі. Як пише Мертон, усе наше спасіння починається на рівні звичних, природних і простих речей. Серед них — до цього він дійде пізніше — таїнства Церкви, які спершу постають перед людськими очима як щось повсякденне: вода, хліб, вино, олія, миро тощо. А крім того — будівлі, мистецтво, спів, урешті, видима літургія — через усе це діє Божа благодать.

1933 р. вісімнадцятирічний Мертон відвідав Рим, ще далекий від Бога й від віри, він роздивлявся там фрески й мозаїки стародавніх храмів, реліквії святих, фрагменти речей, збережених із ранньохристиянської епохи. Особливе враження справили на юнака храми та фрески. Вони промовляли до нього. Саме тут, у Римі, Мертон уперше зацікавився Особою, на честь Якої були побудовані ці величні храми та зроблені їхні прекрасні оздоби, — Ісусом Христом.

Матеріальні речі стали натхненням, поштовхом. Молодий Томас, бачачи на храмових стінах чи то Агнца, Якого ведуть на заклання, чи то двадцятьох чотирьох старців, чи то інші біблійні історії, утілені в мистецтві, захотів розгадати їхній зміст, тому купив Новий Завіт і почав читати.

У домініканському храмі Святої Сабіни, побудованому на римському пагорбі Авентин 432 р. та досі збереженому в первісному вигляді, що справляє разюче враження на відвідувачів, Мертон почув у собі потребу впасти на коліна й помолитися, що й зробив — з усією вірою, яку тоді мав, промовляв молитву «Отче наш». Тут він відчув, що ніби вдруге народився, зрозумів, що потребує навернення. І хоча це навернення відбулося лише через кілька років, імпульс отримав саме в Римі, серед фресок, мозаїк і храмів.

Пізніше Мертон постійно писатиме про красу Служби Божої, про її вплив на віру, на споглядання Бога, говоритиме про Господню благодать, яка діє через таїнства, через звичайні жести та знаки. Ми живемо в матеріальному світі, і не можна по-маніхейськи «перескочити» його чи відкинути, намагаючись вознестися до «чистого» Бога, шукаючи Його лише розумом, без жодного посередництва. Якщо Бог є всюди, то Він проявляється передусім у чомусь видимому та природному. Навіть слово Боже дістається до нашого серця «через слухання» — фізичне відчуття, а не відразу безпосередньо вливається в розум чи душу. А тому пізнання Бога починається з природних відчуттів людини: перш за все через слух і зір, але й через дотик, смак чи нюх. Ці відчуття сотворив Бог — не лише для того, щоб ми використовували їх для буденного контакту з навколишнім світом, а й на те, щоб вони стали нашими посередниками на дорозі до Нього — Творця всього.

***

Нарешті, третій чинник, присутній на шляху Томаса Мертона до Бога, — це люди. Майже ніхто з його друзів молодості не був побожним християнином, проте час від часу саме вони допомагали Мертонові в його життєвих виборах. Один із найближчих друзів, єврей Лакс, коли Мертон уже вирішив охреститись у Католицькій Церкві й навіть стати священником, спитав його: ким той, власне, хоче бути? На що Мертон відповів, що, мабуть, «добрим католиком». А Лакс зауважив, що взагалі-то належало відповісти: «Я хочу бути святим». Навіть якщо святість здається неймовірною й недосяжною, її належить прагнути.

Зустрів Томас Мертон також індуїстського ченця Брамахарі, який став для нього взірцем скромного життя, прикладом того, як можна жити в цьому світі й від світу не залежати. Цей монах наочно показав Мертонові, що таке містика, аскеза, молитва, солідарність із бідними, і

навіть порадив йому читати «Сповідь» Августина й «Наслідування Христа» Томи Кемпійського.

Навчаючись у Нью-Йорку, у Колумбійському університеті, Мертон працював у бібліотеці. Книжки, які він там знаходив, ще більше посилювали його потяг до Католицької Церкви. Зрештою він вирішив уперше піти на Месу, де почув проповідь молодого священника — отця Мура. Проповідник простими й доступними словами пояснював католицькі правди віри. Мертон побачив у цій проповіді силу Святого Письма, дві тисячі років Традиції, причому не застарілої чи мертвої, а живої, дуже особистої для самого проповідника. Та й для решти слухачів, присутніх тоді в храмі, це були слова, які промовляли саме до них. Мертон після проповіді вийшов наче в новий світ, точніше, почав дивитися на світ новими очима. Згодом отець Мур стане його духівником.

У Колумбійському університеті викладав професор Ден Волш, колишній студент Жільсона, який спеціалізувався на Томі Аквінському й Дунсі Скоті. І розмови із цим професором, і його лекції також доклалися до утвердження молодого Томаса на дорозі до Бога й до монастиря.

У Гарлемі, «чорному районі» Нью-Йорка, Мертон познайомився з баронесою де Гук — емігранткою з Росії, яка переїхала до Сполучених Штатів після приходу до влади більшовиків. Вона провадила соціальну працю серед жителів Гарлема (заснувала «Дім дружби»). Мертон, який колись захоплювався комуністичними ідеями, почув від неї, що католикам потрібно подбати про знедолене населення, інакше це зроблять комуністи, які, зрештою, тут і працювали, приваблюючи до себе дедалі більше бідних людей. Баронеса де Гук була переконана, що якби католики жили так, як наказав Христос, і ставилися до ближніх згідно з Його вченням, то місця для комуністів у світі не залишилось би. Коли Томас остаточно підійшов до вибору чернечого життя, баронеса писала йому, спонукаючи впевнено йти за своїм покликанням, молитися, любити Бога й на шляху до Нього «продати все й купити одну-єдину коштовну перлину».

***

Наприкінці автобіографії Томас Мертон замислюється про те, що таке контемпляція, тобто що означає споглядати Бога. У монастирі трапістів, де він почав новіціат, а пізніше склав перші чернечі обіти, Мертон звернув увагу, що в розпорядку дня не віділено окремого часу на споглядання. Є Літургія, багато часу на молитву, духовне читання, чимало фізичної праці. Коли ж контемплювати?

А ще Мертон, який уже встиг опублікувати кілька книжок і друкував вірші, відчував, що цю стару справу належить покинути, бо це в ньому як «стара людина», яка мусить померти, щоб жила нова, присвячена тільки молитві та спогляданню. Проте настоятелі казали йому писати далі...

Мертон розмірковував про розділ із третьої частини «Суми теології» Томи Аквінського, де той описує різні типи чернечого життя, зокрема контемпляційний. За Томою, є три різновиди покликання: діяльний, споглядальний і діяльно-споглядальний. Перший тип — це ордени та згромадження, які чи опікуються школами, чи провадять інше соціальне служіння. Церква цього потребує, однак таке служіння стоїть нижче, ніж другий тип покликання — до споглядання, коли ченці живуть у спільноті, моляться й ніби отримують світло від Бога, просвітлюються, можна би сказати, «обожуються». Проте вони зберігають це світло для себе, бо не виходять до людей у світі з конкретно євангелізацією: чи соціальною, чи проповідницькою, чи просвітницькою. А третій тип покликання, найпіднесеніший, — це покликання споглядально-діяльне. Спочатку ти молишся, через молитву та споглядання отримуєш світло й дари від Бога, а потім передаєш їх іншим, просвітлюєш ближніх. Цей механізм Тома Аквінський окреслив висловом «contemplata aliis tradere» — «передавати плоди споглядання іншим», який став девізом Ордену Проповідників, або домініканців. Аквінат уважав, що такі ордени, як домініканці, францисканці, кармеліти тощо, якраз і втілюють найпіднесенішу з форм чернечого покликання, бо не залишають отриманого від Бога світла собі, а передають його далі, євангелізуючи та приводячи інших до Господа.

Уважаючи слова «contemplata aliis tradere» значущим для всіх орденів, Мертон говорить, що нема суто споглядальних чернечих спільнот, так само, як не повинно існувати суто діяльних: усі, хто покликаний до чернечого життя, покликані також до споглядання. Навіть ті, хто покликаний лише до молитви, якраз і передають іншим плоди своєї контемпляції через молитву. Ті ж, хто покликаний до діяльності й місії, не зможуть добре робити свою справу без попереднього занурення в Бога, без глибокого контакту з Ним через споглядання.

Є багато способів ділитися плодами контемпляції з ближніми. Зрештою, до неї покликані не лише ченці, а всі християни, тож у Церкві, по суті, існує одне покликання, хоч і в різних формах, — до єдності з Богом, до споглядання. А споглядання, як говорить Мертон, — це не що інше, як досконала любов — до Бога й ближнього.

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in
/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php on line **284**